

BOLALAR NUTQINI TO‘G‘RI RIVOJLANTIRISH

Yuldasheva Feruza Elamasovna

Ohangaron shahar 7-sonli imkoniyati cheklangan
bolalar uchun yordamchi maktab logopediya fani o‘qituvchisi,

Komila Toshpo‘latova Saydaxmad qizi

Toshkent viloyati Ohangaron shahar 7-sonli imkoniyati cheklangan
bolalar uchun ixtisoslashtirilgan yordamchi maktab defektogi

Sattarova Muxlisa Kuchqar qizi

Toshkent viloyati Ohangaron shahar 7-sonli imkoniyati cheklangan
bolalar uchun ixtisoslashtirilgan yordamchi maktab defektogi

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada bola nutqining rivojlanish jarayoni, nutqni to‘g‘ri tarbiyalashda e‘tibor qaratish zarur bo‘lgan jihatlar yoritilgan. Bola nutqidagi nuqsonlarni oldini olish va erta aniqlash borasida uchun kerakli tavsiyalar, qo‘llash uchun o‘yinlar berilgan.

Kalit so‘zlar: Logopediya, taqlid, passiv nutq, artikulyatsiya, o‘yin.

Har bir oilada farzandlar dunyoga kelar ekan, bu barchamizga ta‘riflab bo‘lmas darajada quvonch bag‘ishlaydi. Ayniqsa, ular ilk so‘zlarini aytib, ilk qadam tashlagani har doim onaning xotirasida muhrlanib qoladi.

Keyingi yillarda O‘zbekistonimizda boshqa sohalar kabi logopediya fani ham shiddat bilan rivojlanib bormoqda. Nutq kamchiligi kuzatilgan bolalar uchun maxsus muassasalar soni ko‘paymoqda.

Nutq kishilarning tug‘ma qobiliyati emas, u asta-sekin egallanadigan aloqa vositasi hisoblanadi. Inson nutq yordamida o‘z fikrini, his-tuyg‘ularini namoyon etadi hamda boshqalar hissiyotlarini bilib oladi. Bolalarning nutqi maromida bo‘lishi uchun bosh miya po‘stlog‘idagi nutq markazi to‘liq shakllangan bo‘lishi, ularning sezgi a‘zolari-eshitish, ko‘rish, ta‘m bilish, hid bilish, teri sezgisi yetarli darajada rivojlangan bo‘lishi kerak. Nutq rivojlanishi atrof-muhit bilan bog‘liq jarayon bo‘lib, bolaning yangi, aniq taassurotlar olishi uning harakatlari va nutqining rivojlanishida muhim omil bo‘lib hisoblanadi. Bolani juda yoshligidan boshlab atrofdagi narsalarni tanishga, ularning ovozlarini eshitib, farqlashga o‘rgatib borishimiz zarur, bu bilan biz bola nutqi rivojlanishiga yordam bergan bo‘lamiz.

Bola 1,5-2 yoshga yetganda atrofidagi hamma narsaga qiziqib, ularning nomini bilgisi keladi. Bu davrda bola so‘zlarni mukammal, to‘g‘ri talaffuz eta olmaydi. Ota-onalar bola imkoniyatlarini hisobga olgan holda, ularning ichki passiv nutqini rivojlantirishga e‘tibor qaratishlari lozim. Buning uchun bola aniq takrorlay olmasa ham, tavsiya etiladi. Ba‘zan bolalarning tiliga taqlid qilib, erkalatib gapiramiz va ular nutqining noto‘g‘ri rivojlanishiga o‘zimiz sababchi bo‘lib qolamiz. Masalan: *ashsha yeysanmi? (ovqat yeysanmi? o‘rniga)*, *uxa qilasanmi? (uxlaysanmi? o‘rhiga)*. 3-4 yoshli bola kattalar bilan bemalol muloqotga kirishib, o‘z fikrini mustaqil bayon eta oladi. Biroq, aksari bolalarda tovushlar noto‘g‘ri talaffuz etiladi, ba‘zi bolalarda esa umuman tushunarsiz bo‘ladi. 4-5 yoshli bolalarning ko‘pchiligida tovushlar talaffuzi to‘g‘ri talaffuz me‘yorlariga yaqinlashgan bo‘ladi. Bu yoshdagi bolalarda, asosan, talaffuzi o‘xshash tovushlarni bir-biri bilan almashtirish, talaffuzi murakkab tovushlarni tashlab ketish, alohida talaffuz etilgan tovushni nutqda to‘g‘ri qo‘llay olmaslik hollari kuzatiladi. Masalan: *kitob-titob; koptok-toptok; qalam - alam; sher-ser* kabi. Bunday holatlarning oldini olish uchun mutaxassis logoped tavsiyasi asosida ota-ona bola talaffuz a‘zolari (artikulyatsion apparat) harakatchanligini oshirish, fonematik eshitish, diqqatini rivojlantirish ustida ish olib borishlariii zarur.

Bolalar lug‘at boyligini oshirish uchun turli turkumga kiruvchi predmet rasmlarini nomlashni o‘rgatish lozim. Buning uchun mevalar, sabzavotlar, uy hayvonlari, yovvoyi

hayvonlar, kasblar, ranglar, geometrik shakllar kabi turkumga kiruvchi predmetlarni nomlash, soʻzlarni boʻgʻinlarga boʻlish, predmetlar belgilari haqida suhbatlashish mumkin. Bola predmet rasmlarini nomlagandan soʻng bu soʻzlarni umumlashtira olishi zarur.

Savol beriladi:

- Bu nima?

- Bu olma deb toʻliq va aniq javob berishga oʻrgatiladi.

Shu kabi boshqa predmetlar nomi ham oʻrgatib boriladi. Keyingi mashgʻulotlarni predmet rangi, mazasi, shakli kabilarni aniqlash va aytish bilan boyitib borish mumkin. Predmetlarni umumlashtirishga oʻrgatiladi.

Masalan: Olma, behi, gilos, olxoʻri, oʻrik, shaftoli mevalarga kiradi. Ular bogʻda, daraxtda yetiladi.

Bunday mashgʻulotlarni olib borishda bolaning imkoniyatlarini inobatga olish kerak. Ularni zeriktirib qoʻymaslik uchun plastilindan va loydan turli buyumlar yasash, «Lego» oʻyinidan unumli foydalanish, sanoq choʻplaridan namunaga qarab shakllar yasashni ketma-ketlikda bajartiramiz. Bundan tashqari qistirgʻichlar yordamida, qopqoqchalar bilan, iplar bogʻlash (shnurovka) kabi oʻyinlarni aniq reja asosida qoʻllash mumkin. Bu jarayonlarni bevosita logoped yoki ona kuzatib, ularning harakatlarini baholab borishi lozim.

Nutq rivojlanishi bilish jarayonlari rivoji bilan chambarchas bogʻliqligini unutmang! Maktab yoshiga yetgan farzandingiz tovushlarni notoʻgʻri talaffuz qilsa, yozuvda harflarni teskari yozsa (oynavand yozuv), qoʻshib oʻqishga qiynalsa, bu fanlarni oʻzlashtirishiga ham oʻz taʼsirini koʻrsatadi. Shunday ekan, 4 yoshga toʻlgan farzandingiz nutqida kamchilik sezilsa, albatta, logoped mutaxassis koʻrigiga olib boring. Oʻz vaqtida aniqlangan nuqson tezda bartaraf etiladi. Har qanday nutq kamchiligi uchun alohida logopedik yondashuvlar ishlab chiqilgan boʻlib, bu logopedlar tomonidan aniq reja asosida ish olib borishga zamin yaratadi. Farzandlar kelajagi uchun biz - kattalar birdek masʼulmiz!

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. *M.Ayupova. «Logopediya»- O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, Toshkent, 2007*
2. *Ahmedova Z.M., Ayupova M.Y., Xamidova M.P. – Logopedik o‘yin» darsligi, Toshkent, 2007*
3. *R. Shomahmudova, LMo‘minova. “Bolalar nutqidagi nuqsonlar va ularni bartaraf etish” , Toshkent “Turon – Iqbol” 2007*
4. *R. Shomahmudova “To‘g‘ri talaffuzga o‘rgatish va nutq o‘stirish», Toshkent, Ilm Ziyο», 2013*
5. *V.Rahmonova. “Maxsus pedagogika» , G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, Toshkent, 2004*